

výkladem o mohutném protifirmském hnutí a o osudné bitvě u Adrianopole, v níž měli významnou úlohu i lidé, kteří pracovali v thráckých dolech.

Burianova studie je příspěvkem pro poznání hospodářských a sociálních dějin římského císařství. Autor využívá pramenů literárních, archeologických, numismatických a zejména nápisů. Ve výkladě je nejednu pěkný postřeh, ale leckdy postrádáme odkazy na literaturu, z níž Burian čerpal některé své údaje. Nelze ovšem pochválit kapitolu první, jež trpí schematickým a nedostí urovnaným výkladem. Je tu také několik málo promyšlených formulací, nejednotná je transkripce jmen (Grakchové, Spartacus, Kato, Seneca) a ani odkazy nejsou vždy výstižné. Závěrem pokládám za vhodné dodat, že zdařilejší než připomenutá první kapitola je thematicky jí blízký článek od téhož autora, otištěný samostatně pod názvem »Vliv otrokářských výrobních vztahů na vývoj kolonátu« (Sborník historický, II, Praha 1954, str. 59—56).

Josef Češka

A. V. Mišulin: Spartakus. Přel. Anna a Bořivoj Křemenákoví, 117 str. Praha, Naše vojsko, 1954.

V poslední době se objevil na našem knižním trhu překlad populárně vědecké studie A. V. Mišulina Spartakus, jejíž originál vyšel roku 1950 v Moskvě pod redakcí S. L. Utčenka již v druhém ruském vydání. Kniha sama je jednou z těch prací sovětských badatelů, které mají vyplnit mezeru v dosavadní historické literatuře, protože podobná témata, jako jsou revoluční povstání otroků, buržoasní literaturu buď vědomě zamlčovala nebo obcházela a skreslovala. Teprve pokroková sovětská věda, těžící z bohaté studnice klasiků marxismu-leninismu a řídící se slovy B. Engelse, že »celé dějiny je nutno nanovo prostudovat« (K. Marx—B. Engels, Vybrané spisy II, Praha 1950, str. 512) a J. V. Stalina, že »historická věda, chce-li být skutečně vědou, nemůže tedy už redukovat dějiny společenského vývoje na činy králů a vojvodců, na činy »dobyvatelů« a »podmanitelů« států, ale musí se zabývat především dějinami výrobců materiálních statků, dějinami pracujících mas, dějinami národů« (Dějiny VKS(b), Stručný výklad, Praha 1954, str. 122), obrátila svou pozornost na tyto opomíjené a přezírané stránky starověku. Výsledkem této snahy o nový pohled na dějiny je i tato populárně vědecká studie, která nás přístupnou formou seznamuje nejenom se Spartakem, »... nejskvělejším chlapíkem, jaký existuje v celých starověkých dějinách« a »... pravým představitelem antického proletariátu« (K. Marx—B. Engels, Vybrané dopisy, Praha 1952, str. 111. Dopis K. Marxe B. Engelsovi z 27. II. 1861), ale i s ostatními hnutími otroků na území římské říše, i s jejich vlivy mimo ni.

Studie je obsahově rozdělena na pět hlavních částí, které následují po předmluvě redaktora ruského vydání S. L. Utčenka a po krátkém historickém úvodě. Uzavírá ji závěrečná kapitola »Spartakus v literatuře staletí«.

Předmluva S. L. Utčenka (Historický význam Spartakova povstání, str. 7—14) ukazuje čtenáři význam této studie, kterou A. V. Mišulin vydal po své předchozí důkladné studii »Spartakovskoje vosstanije« (Moskva 1956), a která shrnuje výsledky autorovy mnohaleté práce. Zároveň Utčenko upozorňuje, vedle podrobného zhodnocení kladů této studie, i na některé nepřesnosti a nedostatky, které se sem vloudily. Je to na příklad tvrzení, že vznikl za Spartakova povstání svazek povstavších otroků a svobodného rolnictva. Utčenko správně pokládá takový svazek v tehdejší době za nemožný, i když rovněž přijímá obecně uznávaný fakt, že se připojily ke Spartakově armádě dklasované elementy z řad »svobodných rolníků z polí, jak je nazývají prameny (Appianos, De bell. civ. I, 116). Právem připomíná, že odtud je ještě velmi daleko ke svazku otroků se svobodným rolnictvem, už proto, že počet těchto svobodných rolníků byl příliš nepatrný. Příčiny Spartakovy porážky vidí Utčenko právě v tom, že toho svazku nebylo. V další části své předmluvy vytýká Mišulinovi, že nezdůrazňuje nejhlavnější důsledky Spartakova povstání, to jest zásadní změny v ekonomické základně římské otrokářské společnosti. Dále připomíná, že se od doby Spartakova povstání objevuje v pramenech po prvé termín »colonus« ve významu »drobný nájemce«, a že se nyní otrokáři začínají vyhýbat většímu soustředování otroků. Je to jedna z okolností, které vedly ke značnému snížení počtu otroků a ke zdražení jejich práce, což nutilo otrokáře k tomu, že hledali rovnocennou náhradu za zdraženou a neproduktivní práci otroků. To vše Utčenko právem spojuje s vývojem otroctví a zároveň jako

nové »zmírněné« formy vykořisťování označuje propouštění na svobodu, peculium a kolonát.

V úvodní kapitole knihy (Otrokářský Řím, str. 15—21) autor stručně líčí počáteční vývoj Říma na jeho cestě od nevelkého města až k ohromné říši, s níž souběžně probíhal i vnitřní boj přímo v Římě, boj mezi svobodnými a otroky, bohatými a chudými, plnoprávními a bezprávními. Za jeden z důsledků těchto bojů pokládá Mišulin první povstání otroků roku 501, 458 a 419. Tato povstání, o kterých bohužel nemáme dosti přesných zpráv, byla však záhy potlačena a neměla pro sílící a upevňující se Řím žádných následků. V období punských válek se počet otroků, kteří přicházeli do Říma jako válečná kořist, pronikavě zvýšil.

S rostoucím bohatstvím se zvěšoval i třídní boj mezi římskými občany a ostatními svobodnými obyvateli Itálie, kteří ve všech těchto válkách bojovali po boku římanů, avšak na výsledcích válek neměli patřičný podíl. To mělo, jak autor uvádí, přímý vliv na hnutí otroků. Za druhé punské války, r. 217 př. n. l., bylo podle zprávy Liviovy (XXII, 53) prozrazeno spiknutí otroků přímo v Římě, to však, jak i autor naznačuje, bylo vyvoláno spíše z národnostních důvodů Karthagiňany. Stejnou příčinu mělo i další povstání v Setii r. 198, které bylo rovněž vyraženo a krutě potlačeno, při čemž bylo popraveno více než 2000 otroků. Byla potlačena i další povstání v Etrurii a jižní Itálii, která jsou uváděna pro následující léta.

Další kapitola, Svět otroctví a násilí (str. 22—35), ukazuje dva ostře protikladné tábory, svobodné občany a otroky. Autor zde vhodně ukazuje, jak se rozdíl mezi nimi odráží i ve světovém názoru té doby, která pokládala fyzickou práci za nedůstojnou a nevhodnou pro svobodného občana. Všimá si též názorů buržoasních historiků na otroctví a stručně ukazuje na pravý původ těchto názorů, na snahu zastít pravdu a obhájit otroctví. Postavení otroků ve výrobě, jehož si autor všimá, je ilustrováno citáty různých antických autorů. Rozbírám zde též Varronův výrok »instrumentum vocale«, ten však neznamená pouze otroka, jak se Mišulin domnívá, ale může označovat i svobodného pracovníka na statku (srov. J. Nováková, Instrumentum vocale, Listy filologické I, 2, 1953, str. 229—235). Těžké postavení otroků v zemědělství bylo příčinou jejich hromadných útěků a někdy i přímých povstání. Ještě horší životní podmínky měli otroci v dolech, kde byla rovněž častá ohniska povstání.

Následující kapitola, Povstání otroků před Spartakem, str. 36—54, se zabývá povstáními otroků na Sicílii r. 138 a 104 př. n. l. a jejich ohlasem mimo Sicílii. Závěrem kapitoly při líčení situace v Itálii před Spartakovým povstáním vyslovuje autor chybnou thesei o masové podpoře Spartakova povstání se strany italských rolníků, na kterou upozornil již v předmluvě Utčenko a s níž se ještě setkáme při líčení povstání.

Další kapitola, Povstání otroků pod Spartakovým vedením, str. 55—76, se zabývá nejprve otázkou Spartakova původu a dále nás seznamuje s počátkem a průběhem povstání, za něhož armáda otroků dosáhla počtu asi 100.000 mužů. Velkou pozornost věnuje autor složení Spartakovy armády a příčinám neshod a rozporů v ní. Svůj výklad však zakládá na předpokládaném svazku mezi svobodnými chudými rolníky a povstalými otroky. V otázce rozporů mezi vzbouřenci odmítá vysvětlení buržoasních historiků národnostními různicemi a vysvětluje je dvojím programem hnutí. Za současného stavu pramenů je však tato otázka stále otevřeným problémem.

V kapitole Poslední Spartakův pochod a jeho smrt, str. 77—87, věnuje autor hlavní pozornost starověkým zprávám o Spartakově smrti i upozorňuje na nástěnnou malbu, objevenou r. 1927 Maiurim v Pompejích, která zřejmě znázorňuje Spartakův poslední boj a smrt. Protože tato malba pochází asi z doby potlačení povstání, lze ji považovat, jak činí Mišulin, za věrohodnou a objasnit jí některé nejasnosti Apianovy zprávy, která se s malbou nejlépe shoduje.

V další kapitole, Boj Spartakoviců po smrti vůdcově, str. 88—100, se autor zabývá osudem zbytků Spartakovy armády. Z úryvkovitých zpráv vyvozuje, že boj otroků trval i po Spartakově smrti, a že otroci měli spojení s otroky na Sicílii a s piráty na jihu Itálie.

V poslední kapitole, Spartakus v literatuře staletí, str. 101—118, se Mišulin zabývá ohlasem povstání u starověkých autorů, jichž se o Spartakovi zmiňuje více než třicet, a dále sleduje ohlas, který Spartakus zanechal v novověké literatuře. Poukazuje též na to, že se Spartakovo jméno stalo r. 1916 bojovou zástavou a signálem německým revolucionářům (údaje o spartakovských tradicích v našich zemích

najde čtenář v publikaci Pavla Olivy: *Spartakus. Povstání otroků v římské říši*. Knihovna Čs. spol. pro šíření pol. a věd. znalostí, sv. 95. Praha 1954).

Český překlad je čtivý, i když v něm nalézáme dost chyb; z nich některé uydám: na str. 32, 41, 42, 43, 47, 53 je uvedeno nesprávně »laurionské« místo »laurijské«. Na str. 53 je autor zpráv o ohlasu povstání nazván chybně Athenion místo Athenaios, na str. 59 čteme akusativní tvar Cotta místo Cottu, na str. 61 nesprávně Glabrus místo Varinius Glaber a podobně. Na str. 85 je omylem místo »starověkých národů« chybně uvedeno »starořeckých«, na str. 90 místo syn Octaviův je špatně Octavianův a na str. 108 je uveden jako autor zpráv o Spartakovi dvakrát Frontinus, ten je však pouze autorem díla »Strategemata«, kdežto druhý autor je Marcus Fronto. Na str. 99 by byl vhodnější překlad názvu Mommsenova díla »Římské dějiny« a ne »Římská historie«. Větší pozornosti si též zasloužilo skloňování některých jmen (kromě uvedeného jména Cotta na př. Bruttium na str. 90 a pod.). K těmto chybám se připojuje též několik chyb tiskových, jako na př. na str. 51 »siciliské« místo »sicilské«.

Knihka Mišulinova, určená širším vrstvám čtenářů, ukázala ve své době pravý obraz tohoto významného povstání, které otřásla celou římskou říší, a i dnes je nám přes některé své nedostatky užitečná.

Zdeněk Zlatuška

J. Van Ooteghem: Pompée le Grand, bâtisseur d'Empire. Bibliothèque de la Faculté de philosophie et lettres de Namur, fasc. 19. Namur—Louvain—Paris 1954. 666 stran.

V této obsáhlé studii líčí Van Ooteghem v časovém sledu činnost Cn. Pompeia, vloženou do rámce římských politických dějin od 90. let I. stol. př. n. l. až do Pompeiovy smrti po bitvě u Farsalu. Autor tu chce »korigovat Pompeiův obraz, zfalšovaný a skreslený Mommsenem«, a ukázat na to, co konstruktivního znamenala Pompeiova činnost pro vývoj římské říše: Pompeius byl sice zastíněn Caesarem, ale předčil ho jako budovatel římského imperia. To ovšem není pojetí zcela nové, avšak dosud nikdo nevěnoval Pompeiovi tak obsáhlou monografii. Autor rozbírá podrobně prameny a těží z výsledků novodobých historiků, jejichž názory často cituje. Avšak přílišné zaměření jen na politické a válečné události ho vede občas k přečehování úlohy osobnosti v dějinách, což je ovšem do jisté míry dáno již samým námětem. Vcelku vyniká kniha se svým rozsáhlým poznámkovým aparátem spíše důkladností než zcela původním řešením problémů. Vyhavana je pěknými ilustracemi.

Josef Češka

Jean Béranger: Recherches sur l'aspect idéologique du principat. Bâle 1953. 318 stran.

Bérangerova disertace, věnovaná ideologii římského principátu, se týká tří okruhů otázek: 1. datování vlády císařů s hlavním cílem nalézt jejich »dies imperii«; 2. rozbor termínů jako princeps, ἀρχαίτης dux, ἡγεμών -imperator, principatus, dominatus, imperium, tribunicia potestas, auctoritas; 3. rozbor toho, co opravňovalo jednotlivé císaře k vládě, jaké bylo jejich státnické poslání a jaká byla v římském principátu jednotící idea. Autor nezkoumá vznik principátu zároveň s analýsou hospodářských poměrů a třídních rozporů — Maškinův Principat Avgusta zná jen podle jména —, nýbrž vidí protiklady v terminologii, ve způsobu, jak se ujal jednotliví císařové vlády, a pod., a tím směrem zaměřil také své bádání, užívaje metody čistě empirické. Dílo je to jinak pracné, leckdy až puntičkářské, v jednotlivostech důkladné, avšak v závěrech někdy značně temné. Kniha má též obsáhlou bibliografii.

Josef Češka